

Kodály Zoltán kétszólamú énekgyakorlat-sorozata, a *Bicinia Hungarica* 1937 és 1942 között készült. Ezt a négy kötetet bevezetőnek szánja a szerző a kétszólamú éneklésbe – ezen túl a *tiszta* éneklésbe. (Maga a *bicinium* kétszólamú éneket jelent.) Kodály műve 180 kis alkotást tartalmaz. Az első füzet 1937-ben jelent meg még sorszámozás és az *é* hangzók jelölése nélkül. 1941-ben ennek már a második kiadása is napvilágot látott, megjelent a második és a harmadik füzet, 1942-ben pedig a negyedik. 1944-ben az első füzet harmadik kiadására is szükség lett.

„Galántai Népiskola, mezítlábas pajtásaim: rátok gondolva írtam ezeket. A ti hangtok cseng felém 50 év kódén át. Hajigáló, verekedő, fészekkeszedő, semmitől meg nem ijedő, talpig derék fiúk. Dalos, táncos, illedelmes, jódolgó lányok: hová lettetek? Ha miniket akkor effélékre (s még egyre-másra) megtanítanak: be más életet teremthetünk volna ebben a kis országban! Így azokra marad, akik most kezdik tanulni, hogy nem sokat ér, ha magunknak dalolunk, szebb, ha ketten összedalolnak. Aztán mind többen, százan, ezren, míg megszólal a nagy Harmónia, amiben mind egyek lehetünk. Akkor mondjuk majd csak igazán: örvendjen az egész világnak!” – csengenek a fülébe ezek a szép zeneiségű szavak minden olyan embernek, aki Magyarországon a XX. század második felétől zenét tanult. Ezt a sorozatot senki nem kerülte, kerülhette el: egyes alkotásai az alaptanterv részei, de a zeneiskolai szolfézsoktatásban is szerepet kapnak.

Ittész Mihály a négy füzet tartalmát így foglalta össze: „A *Bicinia Hungarica* enciklopédikus mű: két szólamra redukálva Kodály művészi célkitűzéseinek mikrokozmosza.”¹ Angi István a következőt jegyezte fel róla: „...nemcsak gyönyörűek, de mélységesen életigenlők is ezek az aprócska alkotások, mert egyidejűleg tanítanak a szépre, a jóra és az igazra is, a gyermekvilág zenei enciklopédiájaként szolgálnak mind a tanulók, mind a tanítóik számára.”² Horusitzky Zoltán tömören fogalmazza meg a lényegét: „Kodály ezekkel a kétszólamú énekekkel kiépítette a teljesen pentaton ellenpont rendszerét... Ez az a technika, amely nélkül nem épülhet ki nemzeti zeneművészetünk.”³

Az 1930-as évek végétől új zeneművek jelentek meg Kodály palettáján, új típusú, a zenepedagógiát segítő etűdök. A *Bicinia Hungarica* mellett az *Énekeljünk tisztán!* és a *15 kétszólamú énekgyakorlat* 1941-ben. Két évvel később a *333 olvasógyakorlat*, újabb két év múlva Ádám Jenővel közösen a *Szó-mi* füzetek. 1940–1944 között készült el az *Ötfokú zene* sorozat, 1945-ben a *24 kis kánon a fekete billentyűkön*.

Utalhatnék rá, de tanulmányom ettől eltérő iránya miatt most nem foglalkozom az-
zal a politikai tartalmú támadássorozattal, amely Kodályt és Bartókot érte az 1937-es

1 Előszó = KODÁLY Zoltán: *Complete Edition. Bicinia Hungarica Tricinia*. CD, Hungaroton Classic, 2012.

2 ANGI István: *Bicinia Hungarica – a Gyermekvilág enciklopédiája*.
<https://muvelodes.net/kodaly-emlekevi/bicinia-hungarica-a-gyermekvilag-enciklopediaja> (utolsó letöltés: 2021. 10. 10.)

3 HORUSITZKY Zoltán: *A Bicinia Hungarica negyedik füzet* = *Énekszó*, 1942, 5. sz., 1008. Idézi: EÖSZÉ László: *Kodály Zoltán*. Bp., Gondolat, 1967, 138.

évben. (2021-ben Az egyházzene története I. című konferencián Koudela Géza, az 1938-as budapesti Eucharisztikus kongresszus himnuszának szerzője címmel tartott előadást ebben a témában.⁴) Csak pár szót emelnék ki emlékeztetőül a Bangha Béla szerkesztette Magyar Kultúra egyik számából. Bartók és Kodály tehát „...destruktív lélek, aki a legzseniálisabb muzsikán keresztül is ezt a kietlen, destruktív lelket érezteti és viszi diadalra. Aki ezt muzsikájukban meg nem látja, az vagy naiv hihetetlen fokban, vagy nem őszinte!”⁵ Kodály tanítványai akartak válaszolni a támadásra, de Kodály ezt megtiltotta.

Muszáj utalni rá, hogy nem sokkal később a Nyugatban fogalmazta meg Kodály zeneszerző tanítványa, Keszi Imre⁶ a lényegét: „Micsoda a Kodály pedagógiájának a lényege? A fordulópont, két hang egyszeri megszólalása. Az a gyönyörűség és bölcsesség, amit két külön világtájon egyszerre megszólaló hang harmonikus társulása jelent. Talán, mikor a középkor elején először történt meg az, hogy az éneklő hang mellett megszólalt a második, mikor a párizsi, korai mesterek, egy Leoninus, vagy Perotinus munkáiban valami megilletődött, komoly és boldog csodálkozással bámult egymásra két férfiarc az első összhang szenzációjában: akkor volt annyire közösségi, nemzeti, világfunkció a kétszólamúság. Kodály kétszólamúsága: a társulás mithosza. Két hang, két gyönyörű magyar gyermekhang forog egymás körül, egymás bolygójaként, minden fordulatban, minden helyzetben megbámulva és megvidítva egymást, kölcsönös ismerkedésben, tágszemű tanulásban, zenében és forró ölelésben.”⁷

Kodály a *Bicinia* első füzetének megjelenését követően néhány szöveg nélküli darabot elküldött Weöres Sándornak – akivel közös munkaként négy évvel korábban jelent meg az *Öregek* című kórusműve –, hogy írjon hozzá szöveget. Weöres először ugyan Gazdag Erzsit ajánlotta Kodálynak maga helyett, később azonban maga is ráállt a szövegíráásra, amelyre ezután Kodály többször is felkérte. (A 333 olvasógyakorlathoz is írt Weöres, ezekből jó pár megjelent a *Kis emberek dalai* című kötetben is Károlyi Amy, Gazdag Erzsi és Csukás István szövegeivel együtt.)

Weöres így emlékezett erre a munkára⁸: „...nyakig benne vagyok a »*Bicinia Hungarica*« szövegtelen darabjainak megszövegesítésében; a variációk egész tömege hever körülöttem. Nincs senki zeneértő segítségem; zeneértés nélkül, ügyetlenül csetlek-

⁴ Az egyházzene története I. In memoriam Dobszay László. Konferencia. Bp., Pesti Vigadó, 2021. 11. 08. https://www.youtube.com/watch?v=Yr_XWuFla1Q

⁵ *Tollhegygel.* (szerző nélkül) = *Magyar Kultúra*, 1937, 13–14. sz., 47. https://adt.arcanum.com/en/view/MagyarKultura_1937/?query=kod%C3%A1ly&pg=438&layout=s (utolsó letöltés: 2021. 10. 10.)

⁶ (1910–1974) író, kritikus, zenetudós, műfordító, pedagógus, egyetemi tanár

⁷ KESZI Imre: *Bicinia Hungarica = Nyugat*, 1938, 8. sz., 70.

botlok a hangjegyek között, de azért egyre jobban eligazodom.”⁹ A magyar és csere-misz dallamok világában végül aztán Veress Sándor zeneszerző kalauzolta Weörest.

1937-ben Kodály 55 éves, ekkor ír számos gyermekkari művet, többek között a *Hajnóvesztőt* és a *Katalinkát*. Ekkor teremti meg a Zeneakadémián a magyar népzene című kollégiumot. A főigazgató, Dohnányi ezt először fakultatív tárgyként engedi bevezetni, amely egy év múlva a tanárjelöltek és a negyedéves zongoristák számára kötelező lesz.¹⁰ A kurzust maga Kodály tartotta, az akkori Kisteremben gyűltek össze a hallgatók. Pár év múlva átadta a katedrát az akkor frissen végzett Szőnyi Erzsébet-nek, majd Járdányi Pálnak. Ebből is láthatjuk, hogy a tanítás, a zenésznevelés időszaka volt ez Kodály számára. 1941-ben hangjegyjolvasó versenyt is tartanak, immár van mit énekelni.¹¹

Az I. kötet utószavában írja Kodály, hogy példaképe Georg Rhau (Rhaus) (1488–1548) német kiadó és zeneszerző, aki a XVI. század első felében, a protestáns reformáció korai időszakában Németország egyik legjelentősebb zenei kiadója volt. Filozófiát tanult a wittenbergi egyetemen, korrepetítor és kántor volt. Rhau módszertankönyveket írt, és zeneműveket publikált kortárs zeneszerzőktől, például Thomas Stoltzertől, Arnold von Brucktól és Ludwig Senfltől. Wittenbergben adta ki *Bicinia Gallica, Latina et Germanica* című gyűjteményét.

Példaértékű volt ez a mű Kodály számára a kétszólamúság tekintetében. A tiszta éneklésre való nevelés egyik legfontosabb lépcsőfokának tartotta ezt, hiszen „nem tud tisztán énekelni, aki mindig csak egy szólamban énekel. Az egyszólamú tiszta éneket is csak két szólamban lehet egészen megtanulni.”¹²

A *Bicinia Hungarica* sorozat nagy része magyar, illetve cseremisznép-dalfeldolgozás. De találunk itt Kodály által írott dallamokat és néhány szokás-, valamint gyermekdalt.

A magyar népdal egyszólamú. Hangszeres kísérete létezik, ami vagy orgonapontszerű bourdonbasszus, vagy vonószekerek homofon akkordkíséret. Kodály darabjai azonban polifon szerkesztéssel készültek. Kodály a népdalfeldolgozást „a művészi tudás végső próbájának” tartotta.¹³ Így folytatja a gondolatot: „Nem kontároknak való, sem kezdőknek... Mikor jó? Ha olyan, mintha egy olyan ember csinálta volna, aki valami csoda folytán végigélte azt a nemzedékek alatt végbemenő fejlődést a monofóniától a polifóniáig. Egész életemben próbálgattam. Ha néha (nem mindig) sikerült, nem zenei tudásnak tulajdonítom, hanem a nyersanyaggal való *teljes lelki azonosulásnak*. Ezt pedig nem érheti el senki pesti íróasztal mellett, múzeumból hozott témákon mesterkedve... Ehhez bizony ott kell élnie, ahol a dallam él, nem elég mintegy herbáriumba préselt alapját ismerni.”

⁹ Idézi: EÖSZÉ László: *Kodály Weöres-kórusai – Weöres Kodály-versei I.* = EÖSZÉ László: *Örökségünk Kodály.* Bp., Osiris, 2000, 108.

¹⁰ EÖSZÉ: *i. m.* (1967), 123–124.

¹¹ EÖSZÉ: *i. m.* (1967), 138.

¹² KODÁLY Zoltán: *Utószó* = KODÁLY Zoltán: *Énekeljünk tisztán.* Bp., Zeneműkiadó, 1959.

¹³ *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers.* Válogatta, sajtó alá rendezte VARGYAS Lajos, Bp., Szépirodalmi, 1993, 68.

Szinte törvényszerű, hogy a népzene bárhol a világon vagy egyszólamú (azaz minden zenei kíséretet nélkülöz), vagy homofon többszólamú szerkesztéssel él. Sehol nem találunk pl. kánonokat, fugatókat a népzenei gyűjtésekben. Bartók többek között ezzel is foglalkozik híres harvardi előadásainak egyikében: „...néhány kivételes területtől eltekintve a népzene homofon zene, unisono zene mindenütt a világon; [...] A népzeneben a modális kromatika sem lehetséges, mert ennek meg csak két- vagy többszólamú polifon szerkezet lenne az előfeltétele, s ez a parasztszenében ismeretlen.”¹⁴

Ezzel szemben a *Bicinia Hungaricá*ban és Kodály más népdalfeldolgozásaiban gyakori, mondhatni egyeduralkodó a polifon szerkesztés. A dalok szerkezete szinte kínálja a lehetőséget: az új stílusú dalok esetében az első sor dallama az alsó szólamban van, majd a második és harmadik sorban a szopránba kerül, a visszatérésnél pedig ismét az altban halljuk a dallamot. De logikát látunk a kvintváltásos, régi rétegű dalok feldolgozásánál is: az első két népdalsort általában a szoprán énekli, a második kettőt az alt.

Az I. kötet bevezetője egy komplett, jól átgondolt módszertani tanulmány. Pontosan leírja, hogyan érdemes ezeket a kis gyakorlatokat tanítani, milyen lépések előzzék meg pontos előadásukat. „A magyaroknak, mint egyszólamban gondolkodó keleti népeknek, fő nehézsége nem a ritmus, a dallam, hanem a többszólamúság” – írja a szerző.¹⁵ Európai népek, elsősorban az angolok példáján mutatja meg a relatív szolmizáció előnyeit, megjegyezve, hogy mi „német szűrőn” át tanulunk, majd megkérdi: „Miért kell nekünk mindent másodkézből kapnunk?”¹⁶ Ezután metodikai ötletek sorát adja a dó áthelyezésétől az abszolút hallás csiszolásáig. Leírja a relatív szolmizáció legnagyobb előnyét: meghatározza a hangnemet, pótolja „a hangfokok számokkal való megnevezését”, azaz funkciós gondolkodásra nevel. Megjegyzi, hogy ezeket a műveket nem nyilvános előadásra szánja, ám ha valaki mégis ezt tenné, kösse csokorba néhányukat – amihez ötletet is ad.

A IV. kötet előszava a magyarságtudat pontos meghatározása. Több mint fél évszázaddal előzte meg korát gondolataival a globalizáció és a nemzeti megmaradás kérdésében: „Mit üzen nekünk ez a zene? Azt, hogy addig élünk, míg nem feledjük, mi vagyunk. Mi sem akarunk visszatérni az őshazába. Ami megtartott Európában idáig, majd csak megtart ezután is. Mi lehet az? Nem az, amiben alkalmazkodtunk, hasonlók lettünk környezetünkhöz, hanem az, amiben különböztünk tőle. Hisz, ha mindenben hasonlókká lettünk volna, eltűnt volna a magyarság.”¹⁷

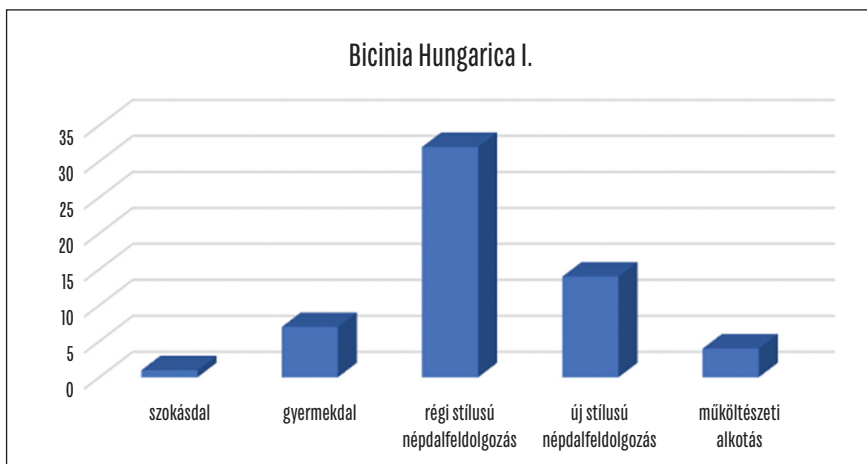
Az I. kötet tartalma: 1 szokásdal, 7 gyermekdal, 4 műköltészeti alkotásra készült saját dallam vagy népdalszerű dallam és 46 népdalfeldolgozás, ezekből 14 régi és 32 új stílusú.

¹⁴ BARTÓK Béla *Irársái I.* Közreadja TALLIÁN Tibor, Bp., Zeneműkiadó, 1989, 176.

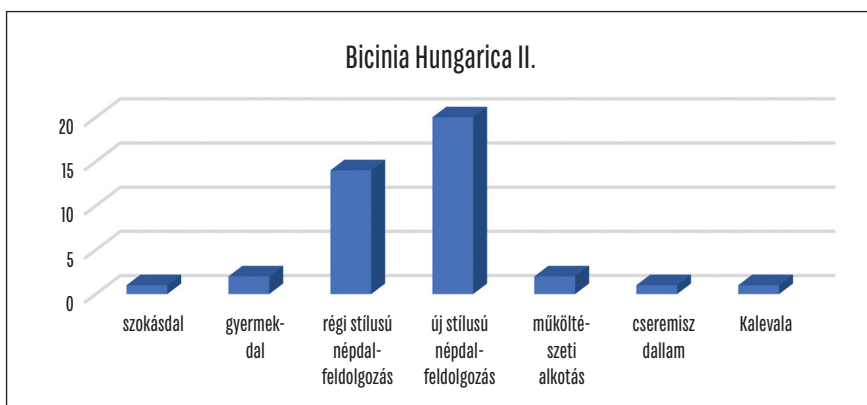
¹⁵ KODÁLY Zoltán: *Utószó az I. füzethez = Visszatekintés I.* Sajtó alá rendezte BÓNIS Ferenc, Bp., Zeneműkiadó, 1982, 65.

¹⁶ Uo. 66.

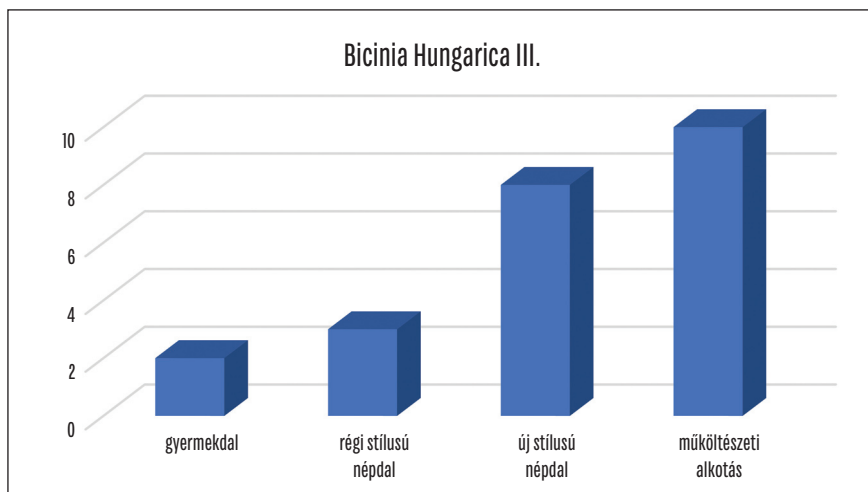
¹⁷ KODÁLY Zoltán: *Juliópusz nyomában. Előszó a IV. kötethez = Visszatekintés I.* Sajtó alá rendezte BÓNIS Ferenc, Bp., Zeneműkiadó, 1982, 69.

A II. kötet lényegében hasonló felosztású, a *Kalevala* kezdő soraival indul.

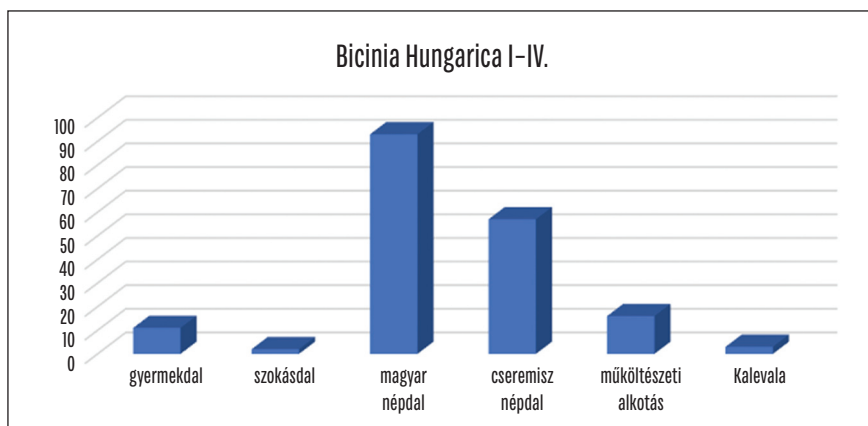

A III. kötetben több műköltészeti alkotást is feldolgoz, például Lévay József, Balassi Bálint, Bornemissza Péter, Misztótfalusi Kiss Miklós verseit, de a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* szöveganyagából is merít. A kötetben olyan alkotásokat is találunk, amelyeknek alapja a *Cantus Catholicus*-ben szerepel. A 33., 124. és 126. zsoltárok egy-egy részét is feldolgozza itt. A műköltészeti alkotások egy része az új stílusú magyar népdalokra hasonlító vagy onnan vett dallami köntöst kap, más részük Kodály saját dallama.

A IV. kötet szintén a *Kalevala* egy versének feldolgozásával kezdődik, s az utolsó előtti darab is ebből származik. Egyébként végig cseremisiz dalokat találunk Weöres Sándor, Devecseri Gábor, Jankovich Ferenc, Raics István fordításában.

A kötetek felépítését, anyagát vizsgálva a következő eredményre juthatunk, figyelembe véve a régi, illetve új stílusú magyar népdalok jelenlétét is:

A darabokat többször is elemző Ittész Mihály így ír: „Mit is jelent e daraboknál az elnevezés: énekgyakorlat? A szerző [...] leszögezte, hogy kis darabjait nem szánja nyilvános előadásra (bár jó részük alkalmas erre is) [...] a szónak hagyományos, hangszeres technikai értelmében nem etűdökről van szó; nem az énekes szólisták zenei fejlődését, gégéjének mozgékonyágát szolgálják. Itt az általános zenei fejlődést [...] szolgáló gyakorlatok hatalmas sorozatával állunk szemben. Hivatásos és műkedvelő, énekes és hangszeres tanuló egyaránt fejlesztheti, művelheti e darabokkal zenei fel-

fogó- és reprodukáló képességét, muzikalitását. [...] A rövid, de teljes értékű darabok lépten-nyomon felfedezhető tipikus, mondhatni köznyelvi fordulatokkal adják a bevezető, gyakorló anyagot a nagy művek előadásában való részvételhez és a muzsika passzív, de értő élvezetéhez.”¹⁸

Az 1958 utáni kiadások nem tartalmazzák az eredeti füzetekben megjelent I./1., I./60., II./62. és IV./121. számú darabokat, emiatt a művek számozása megváltozott. Más apróbb változtatások is kerültek a későbbi kiadásokba. A négy füzet revideálását Wilhelm András végezte 1998-ban. A *Bicinia Hungarica* II. füzetének különnyomataként megjelent, de végül a füzetbe nem került be a *Három gömöri népdal* (1937). A később komponált és csak a *Válogatott biciniumok* (1968) füzetében közölt darabok közé tartoznak a következők: *Jertek velem a mezőre, Csizmám kopogó, Itt a farsang, Rajta, rajta, jó katonák, Itthon-e a gazda, Sej, filipa táncom*.

Kodály – a tőle megszokott humorral – így ír a népdalok utóéletéről 1959-ben egy hátramaradt jegyzetében: „Népdalfeldolgozás. Nem szeretem ezt a szót: a tisztaság-feldolgozó iparra emlékeztet – a népdal... legzavartalanabb élvezetet éppen eredeti alakjában nyújtja. Kíséret nélkül... Nagy bátorság és körültekintő gondosság kell, hogy valaki úgy szerelje fel a többszólamú zene eszközeivel, hogy eredeti varázsából ne veszítsen.”¹⁹ Ugyanitt ezt is írja: „A népdalfeldolgozás akkor jó, ha olyan, mintha mindig úgy lett volna.”²⁰ Ugyanakkor pontosít, illetve kiegészít Kodály egy kéziratban megtalált jegyzetében: „Próbáljuk meg Bach műveit magunk elé képzelni, ha azokra a helyekre, ahol Choral használ, saját dallamát tette volna. Minden találékonyság ellenére is ezek a kitalált korálok nem adhatnának olyan tartást a műveknek, mint ami jelenleg van.”²¹

Azt hiszem, nem én vagyok az egyetlen, aki sok magyar népdalt nem eredeti formájában, hanem Kodály kétszólamúságával ismert és szeretett meg. Lehet, hogy az eredeti felvétel csak ezek ismerete után jött. *A Hej, Dunáról fú a szél, a Garibaldi* és más dalok először így jutnak eszembe, mert a népdallal egyenértékű alkotássá váltak ezek a kétszólamúságok, természetesen, egyszerűen és szépen.

¹⁸ ITTÉZÉS Mihály: *Kodály énekgyakorlatai = Kodály szemináriumok. Válogatás a nyári tanfolyamokon elhangzott előadásokból. Kecskemét 1970–1980.* Szerk. ERDEINÉ SZELES Ida, Bp., Tankönyvkiadó, 1982, 113–114.

¹⁹ *Magyar zene magyar nyelv, magyar vers.* Válogatta, szerkesztette, sajtó alá rendezte VARGYAS Lajos, Bp., Szépirodalmi, 1993, 70.

²⁰ Uo. 63.

²¹ KODÁLY Zoltán: *Népzene, Zeneakadémia = Magyar zene magyar nyelv, magyar vers.* Válogatta, szerkesztette, sajtó alá rendezte VARGYAS Lajos, Bp., Szépirodalmi, 1993, 412.

Irodalomjegyzék

- ANGI István: *Bicinia Hungarica – a Gyermekvilág enciklopédiája*. <https://muvelodes.net/kodaly-emleke/bicinia-hungarica-a-gyermekvilag-enciklopediaja> (utolsó letöltés: 2021. 10. 10.)
- *Az egyházzene története I. In memoriam Dobszay László*. Konferencia. Bp., Pesti Vigadó, 2021. 11. 08. https://www.youtube.com/watch?v=Yr_XWuFla1Q
- BARTÓK Béla írásai I. Közreadja TALLIÁN Tibor, Bp., Zeneműkiadó, 1989.
- Előszó = KODÁLY Zoltán: *Complete Edition. Bicina Hungarica Tricinia*. CD, Hungaroton Classic, 2012.
- EÖSZÉ László: *Kodály Weöres-kórusai – Weöres Kodály-versei I.* = EÖSZÉ László: *Örökségünk Kodály*. Bp., Osiris, 2000, 108.
- EÖSZÉ László: *Kodály Zoltán*. Bp., Gondolat, 1967, 138.
- HORUSITZKY Zoltán: *A Bicina Hungarica negyedik füzeté = Énekszó*, 1942, 5. sz., 1008.
- ITTZÉS Mihály: *Kodály énekgyakorlatai = Kodály szemináriumok. Válogatás a nyári tanfolyamokon elhangzott előadásokból. Kecskemét 1970–1980*. Szerk. ERDEINÉ SZELES Ida, Bp., Tankönyvkiadó, 1982, 113–114.
- ITTZÉS Mihály: *Weöres Sándor gyermekversei zenei tükörben = Könyv és Nevelés*, 2006, 2. sz., 59–70. https://epa.oszk.hu/01200/01245/00030/im_0602.htm (utolsó letöltés: 2021. 10. 11.)
- KESZLI Imre: *Bicina Hungarica = Nyugat*, 1938, 8. sz., 70. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nyugat-nyugat-1908-1941-FFFF0002/1938-2AFF99/1938-7-szam-319B9A/figyelo-9E9A/zene-5F9E9A/keszi-imre-bicina-hungaria-609E9A/?list=eyJmaWwOZXJzIjogeyJNVSIGlFsiTkZPX0tPTlIfTnl1Z2FOX0ZGRkYwMDAYll19LCAicXVlcnkIOiAia2VzemkgaW1yZSJ9> (utolsó letöltés: 2021. 11. 4.)
- KODÁLY Zoltán: *Juliánusz nyomában. Előszó a IV. kötethez* = KODÁLY Zoltán: *Visszatekintés I.* Bp., Zeneműkiadó, 1982, 69.
- KODÁLY Zoltán: *Népzene, Zeneakadémia = Magyar zene magyar nyelv, magyar vers*. Szerk. VARGYAS Lajos, Bp., Szépirodalmi, 1993, 412.
- KODÁLY Zoltán: *Utószó* = KODÁLY Zoltán: *Énekeljünk tisztán*. Bp., Zeneműkiadó, 1959.
- KODÁLY Zoltán: *Utószó az I. füzethez* = KODÁLY Zoltán: *Visszatekintés I.* Bp., Zeneműkiadó, 1982, 65.
- *Magyar zene magyar nyelv, magyar vers*. Szerk. VARGYAS Lajos, Bp., Szépirodalmi, 1993.
- *Tollhegygel (szerző nélkül) = Magyar Kultúra*, 1937, 13–14. sz., 47–48. https://adt.arcanum.com/en/view/MagyarKultura_1937/?query=kod%C3%A1ly&pg=438&layout=s (utolsó letöltés: 2021. 10. 10.)